

GOVOR

D^{RA.} JOSIPA ŠILOVIĆA

NARODNOG ZASTUPNIKA IZBORNOGA KOTARA
BOŠNJAČKOGA

DRŽAN

DANA 5. PROSINCA 1900.

U SJEDNICI

SABORA KRALJEVINA HRVATSKE,
SLAVONIJE I DALMACIJE.

(POSEBNI OTISAK IZ SABORSKOG DNEVNIKA.)

U ZAGREBU 1901.

TISAK KRALJ. ZEMALJSKE TISKARE.

Y. 2.129 | 35

Visoki sabore!

Riedko me se je koji govor zastupnika poštovane oporbe tako bolno dojmio, kao što me se je bolno dojmio govor g. zastupnika garčinskoga prigodom proglasa zajedničkih zakona u 153. sjednici ovoga visokoga sabora. Bolno me se je dojmio njegov napadaj na narodnu stranku radi toga, jer nisam bio vičan, da čujem ovakve vrsti napadaje iz ustiju vrlo poštovanoga gosp. zastupnika, nisam bio vičan, da čujem napadaje, koji nisu kadri poslužiti stvari, napadaje koji nepravedne, toli osobne, koji nemaju i ne mogu imati druge svrhe, nego da prošire jaz, uzrokuju ogorčenost izmedju stranaka u ovom visokom saboru i da tako sprečavaju miran razvitak razprava, koji

jedino može poslužiti stvari, radi koje smo svi ovdje.

Vrlo poštovani gosp. nar. zastupnik čuo je iz ustiju predsjednika, prije nego je dao rječ g. zast. novigradskom kao predlagачu predloga, da se skine s dnevnoga, reda proglašenje zajedničkih zakona, najpače zak. članka VII. od god. 1900. i da se uputi taj članak odboru proračunskom, rieči: „Ne mogu dopustiti, da se vodi razprava o tom, da li se upitni zak. članak ima u obće proglasiti ili ne, pak da se ovdje izpituje, da li je zakon, stvoren u zajedničkom saboru, valjan ili ne“. Pošto je ova izjava predsjednika ovoga visokoga sabora osnovana na nagodbenom zakonu, sasvim je naravno, da se je držala toga stanovišta i narodna stranka, i da nije smjela ni mogla, pošto stoji na stanovištu temeljnog zakona ove zemlje, upustiti se u meritornu razpravu predloga vrlo poštovanog g. zastupnika novigradskoga. I za to je mogao predvidjeti g. zastupnik garčinski, da mu na njegove osobne navale na na-

rodnu stranku, onaj dan i kod one razprave neće nitko odgovoriti, da se nitko neće javiti za rječ, da govori o tom, jer se narodna stranka nije mogla upustiti u razpravljanje merituma toga predloga.

Radi toga se tim više čudim, da je gospodin narodni zastupnik garčinski, koji je do sada vojevao stvarnim razlozima, od jedanput pustio stvarne razloge na stranu, i stao vojevati razlozima, kakovim se od njega nadali nismo.

Gospodin je zastupnik u onom svom govoru kazao među ostalim i ovo (čita): „Gospodo moja! Ja za ovakov zaključak zajedničkog sabora ne činim odgovornim niti zajedničku vladu, niti Magjare, s jednostavnog razloga, što mi se čini sasvim prirodna težnja njihova za proširenjem svoje autonomije, svoga djelokruga. Krivci, da se takova šta događja, jesu naših 40 zastupnika na zajedničkom saboru, kojih nikada nije tamo“.

Visoki sabore! Odkuda zna gosp. narodni zastupnik garčinski, da naših 40 hr-

vatskih zastupnika nikada nema na zajedničkom saboru? Ja ne znam. Ali ja držim, visoki sabore, (Zast. Stevo Kutuzović prigovara.), da se gosp. narodni zastupnik garčinski vara, i da bi on mogao tvrditi ovakova šta samo onda, kad bi on bio uvijek na zajedničkom saboru u svakoj sjednici, i kad bi tako kontrolirao, da li su tamo naši zastupnici ili nisu. (Zast. Stevo Kutuzović: Ja sam bio jedanput slučajno u Pešti, pa tamo nije ni jedan bio. — Predsjednik zvoni.) Badava vam je govoriti, gospodine zastupniče, vi mene nadvikati ne ćete; izvolite me mirno slušati, kao što i ja vas slušam. Budite uvjereni da ni ja neću upadati u rieč vama, dok vi budete govorili, pa vas zato molim, da i vi mene slušate. Poslie mene imate rieč, pa izvolite odgovarati (Na desnici odobravanje.)

Ja držim, visoki sabore, da bi gosp. zast. garčinski mogao ovakova šta samo onda tvrditi, kad bi on ili tko drugi za njega bio uvijek na zajedničkom saboru i kontrolirao, jesu li naši zastupnici tamo ili

nisu, a kad te pretpostave nema, nije ovlašten dobaciti ovakovu tvrdnju, za koju nema i ne može imati dokaza.

Ali ovo ne bi bilo najgore. I kad ne bi bilo još goreg napadaja sa strane gosp. narodnog zastupnika, ja ne bi bio uzeo rieči, odnosno ne bi se bio pozabavio njegovim govorom u onoj sjednici. Ali, nastavlja g. narodni zastupnik (čita): „Oni beru dijete, a nikada ne govore“. Ni ova izjava narodnog zastupnika, da naši zastupnici na zajedničkom saboru, nikada ne govore, nije izpravna. A da nije izpravna, dokazuju činjenice, jer pojedini od nar. zastupnika naših u zajedničkom saboru uzeli su tamo u više navrata opetovano rieč.

„Vi i većina“, nastavlja g. nar. zast. garčinski, „podkopavate taj temelj, kad šajete u zajednički sabor ovakovu gospodu, koja ne vrše svoje dužnosti, vi ste, gospodo, krivi svim razmiricam izmedju hrvatskog i ugarskog naroda, kojih ne bi bilo, da vršite bolje svoje dužnosti“.

Visoki sabore, da ne bi bilo nesug a-

sica i razmirica između hrvatskog i ugarskog naroda, kad bi drugih 40 zastupnika bilo na zajedničkom saboru, a ne ovi, koji se danas tamo nalaze, ja držim, da niti gosp. zast. garčinski sam ne misli. Između dvaju individua, koji žive zajedno, nemoguće je, da tekom vremena ne nastupe nesuglasice. Nemoguće je to između dvie obitelji, a kamo li da ne bude nemoguće između dva naroda, koji žive uporedo, zajedno dok su živi. Zato, pošto bi bilo sasvim nena- ravno, da ne nastanu nesuglasice i da ne nastanu nesporazumljenja između ova dva naroda, zato velim, da je ovo, što veli g. nar. zast. garčinski, kad bi drugih 40 zastupnika naših bilo na zajedničkom saboru, da nikada ne bi bilo nesporazumljenja, ne- iz ravno.

Drugo je pitanje, bili onih drugih 40 zastupnika znalo bolje te nesuglasice i nesporazumljenja izravnati ili ne bi. O tom nam je ostao gosp. nar. zast. garčinski od- govor dužan. Na to nije odgovorio, da li bⁱ drugih 40 naših zastupnika na zajedničkom

saboru na bolji i na shodniji način te raz- mirice znali izgladiti.

Nadalje veli gosp. zastupnik garčinski (čita):

„Ja ne vjerujem, da bi nam Magjari dokinuli sami naša zakonom zajamčena prava, ja ne vjerujem, da bi mogla uzsliditi pre- višnja sankcija na zakon, kojim se ukidaju prava hrvatskog naroda, da vi ustajete u zajedničkom saboru i da ih na nezakonite ustanove opominjete i upozorite. Vidite, tako biva sve većma, da vašim neradom pomućujete odnošaj između Hrvata i Ma- gjarâ, da ste vi krivi, da je danas u Hr- vatskoj onaj najpopularniji, koji na Magjare viče, vi ste krivi, a ne onaj, koji viče“.

Gosp. zastupnik ogulinski ustao je i kazao stvarno, da se ovdje radi o formalnoj valjanosti zakona zajedničkog i da na for- malnu valjanost zajedničkog zakona mi ne utičemo i ne možemo uticati. Ali g. nar. zast. garčinski tvrdi, da ovakvim zakonom, koji je formalno zajednički, a sadržaje u sebi i ustanove, koje su autonomne ugarske

i glede kojih sadržaje autonomni zakon hrvatski drugačije odredbe, ukidaju prava hrvatskoga naroda i da se ovakovim zajedničkim zakonom ukida hrvatska autonomija.

Ovo stanovište je neizpravno i to je u ovoj visokoj kući već opetovano naglašeno.

Vis. sabore! Imade više zakona zajedničkih, koji sadržavaju i autonomne ugarske ustanove. I ove autonomne ustanove ugarske, ma da se nalaze u zakonu, koji je formalno zajednički, na Hrvatsku se ne odnose, i ne mogu odnositi.

Ne ću, gospodo, da nabrajam te zakone redom, ali ću spomenuti samo dva.

Tako zak. čl. VI. : 1889. o obranbenoj sili sadržava ustanove zajedničke pretežno; ali ima u tom zakonu i ustanova, koje su čisto autonomne za Ugarsku, te samo za Ugarsku vriede.

Tako se u tom zakonu odredjuju i **prestupci** protiv odredaba ovoga zakona o obranbenoj sili.

Kako je pravosudje po nagodi auto-

nomno hrvatsko i u zakonodavstvu i u judikaturi, to ustanove, koje se tiču prestupka proti obranbenom zakonu u Hrvatskoj nikada u kriepost nisu stupile.

A da ne ostanu ovakovi prestupci protiv obranbenog zakona nekažnjivi, to je donešen hrvatski zakon od 2. prosinca 1889. god., kojim se odredjuju kaznene ustanove zbog prestupka proti obranbenom zakonu. Te ustanove su anologne onim ustanovama, koje se nalaze u zakonu o obranbenoj sili, ali su morale biti normirane autonomnim zakonom hrvatskim, da uzmognu vriedit i u Hrvatskoj. (Zast. dr. Frank: A prekršaji?) O prekršajima ćemo razpravljati drugi puta, g. zastupniče, ali kazati ću vam, da ne duljim, kad se radilo o jednom zakonu, — momentano mi ne pada na pamet, koji je, ali mogu vam kazati drugom sgodom — čini mi se baš ovaj put, kad se radilo o zakonu o prestupcima proti obranbenom zakonu, u obrazloženju zak. osnove naći ćete shvaćanje našega zakonodavca, odnosno naših mjerodavnih faktora o tom, da prekršaji

nisu kažnjivi čini takove naravi, koji krše obći pravni red, već se tuj radi o umjerenoj redarstvenoj represiji, što ju pojedine grane državne uprave mogu ustanovljivati u svrhu sankcije svojih odredaba. Prekršaji dakle ne podpadaju, strogo uzevši, pod pojam kaznenoga prava, pak ih može zajedničko zakonodavstvo normirati, u koliko se odnose na grane državne uprave, koje su svim zemljama krune sv. Stjepana zajedničke.

Takovo je shvaćanje ovog visokog sabora, hrvatske vlade, zajedničke vlade i zajedničkog sabora.

Tek konstatuje se, da je glede prestupka proti obranbenom zakonu donesen autonomni zakon.

Zak. čl. XXXVI. : 1895. o sniženju zakonitog u celom području zemalja krune ugarske u krieposti stojećeg kamatnjaka, snižuju se zakonite kamate od 6% na 5%. To je, gospodo, zajednički zakonski članak; vrijedi za Ugarsku i za Hrvatsku. Samo što za Ugarsku vrijedi za sve zakonite kamate

dakle za zakonite kamate ne samo u trgovačkom pravu, nego i u građanskom pravu, a za Hrvatsku ne vrijedi obćenito; za Hrvatsku vrijedi samo u trgovačkom pravu, dok u građanskom pravu vrijede ustanove građanskog zakona.

Prema tome je djelomice kod nas zajednički zakon, dok drugi njegov dio nije zajednički u materijalnom pogledu, nego samo ugarski.

Naši sudovi, — što znadu najpаче gospoda odvjetnici, koji imaju s tim češće posla — i poslije god. 1895., kao i prije, u građanskom procesu, kad se ne radi o trgovačkim stvarima, presudjuju na 6% zakonite kamate, a samo u trgovačkim stvarima na 5%, jer je trgovačko pravo zajedničke naravi.

Dakle, visoki sabore, evidentno je, da je sva ona žestina narodnoga zastupnika garčinskoga, kojom se je obalio na nas, da mi ukidamo i da napuštamo narodna naša prava i da kršimo našu autonomiju zajedničkim zakonima, u kojima nisu sadržane

samo zajedničke ustanove, nego i ustanove autonomne ugarske, da je sva ta gorčina i sav taj napadaj bio nepravedan i neopravdan.

Da stoji ono njegovo shvaćanje i stanovište, onda bi se kršila autonomija naša, ali ono apsolutno ne stoji i ono je neizpravno.

Prvi je naš grieh bio, visoki sabore, — tako veli gosp. narodni zastupnik, — što smo u istom pitanju, o kojem se radi, kad je stvoren zakonski članak IV. g. 1893., proglasili ga kao zajednički zakon.

On veli, da zak. čl. VII., o kojem se radilo u sjednici od 24. novembra 1900., nije ništa drugo nego donekle izpravak zak. čl. IV. : 1893., koji „imade u sebi jako mnogo većinom sasvim autonomnih magjarskih upravnih stvari, kojih riešava.“

Upozorujem visoki sabor na rieči, da zak. čl. IV. : 1893. sadržaje jako mnogo autonomnih magjarskih upravnih stvari, koje riešava. Onda nastavlja: „Ovaj zakon glasi (čita): zakonski čl. IV. : 1893. o uredjenju

beriva državnih činovnika, podčinovnika i podvornika . . . županijskih jurisdikcija.“

Prema ovoj citaciji izgleda, da ovaj zakonski članak po svojem naslovu sadržava beriva državnih činovnika, podčinovnika i podvornika — ono, što je izpušteno, nije od nikakve važnosti — županijskih jurisdikcija.

Ali taj naslov ne glasi onako, kako je citiran po g. zast. garčinskom, nego glasi ovako: „Zakonski članak o uredjenju beriva državnih činovnika, podčinovnika i podvornika — sada je ovdje umetnuo gosp. zastupnik točke — i o povišenju državne dotacije županijskim jurisdikcijama.“

Dakle se radi o povišenju državne dotacije županijskim jurisdikcijama, a ne radi se o uredjenju njihovih beriva, kao što se čini i mora se činiti iz njegove citacije naslova: ne radi se o uredjenju beriva županijskih jurisdikcija, nego o povišenju državne dotacije županijskih jurisdikcija.

„Zar su, gospodo, — veli g. zastupnik garčinski — magjarske županijske ju-

risdikcije zajedničke stvari. Molim, izvolite odgovoriti. Što se ženirate!“

Gospodin zastupnik garčinski je svakako mogao znati, da se mi nakon izjave predsjednika sabora, koja je izjava osnovana na nagodbenom zakonu, nismo mogli upuštati u meritornu razpravu ovoga predmeta, kad se je radilo o proglašenju zajedničkih zakona, pa ipak pita: „Zar se ženirate priznati, da jurisdikcije županijske nisu zajedničke, „vi ste — nastavlja — ovakov zakonski članak, koji normira strogo magjarske odnošaje kao zajedničke, dali ovdje proglasiti.“

Visoki sabore! Ovaj zakonski članak u poglavju I. govori o državnim činovnicima. To poglavje I. obuhvaća 11 paragrafa. U poglavju II. govori o berivih državnih podčinovnika i podvornika, §. 12., u poglavju III. govori o prelaznim odredbama, §§. 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20. i 21. — Poglavje IV. govori o poboljšanju beriva činovničkog, podčinovničkog, manipulacijskog i podvorničkog osoblja

županijskih jurisdikcija. Ove dakle ustanove u 21. paragrafu — a cijeli zakon ima 27 paragrafa — skroz su zajedničke naravi osim §. 15. Zajedničke su još naravi §§. 26. i 27., koji sadržavaju ustanove zaglavne. U poglavje IV. su četiri paragrafa i tu u §. 22. govori se o povišenju državne dotacije municipijima županijskih jurisdikcija od 4,515.000 na 4.900.000 for. Ovdje se kaže, tko participira na tim povišicama i onda — što je vrlo zanimivo — u §. 24. se veli, da se ustanove §. 1.—21. ne protežu na županijske jurisdikcije.

Eto, to je taj zakon, koji po navodu g. zastupnika normira čisto magjarske odnošaje i koji je proglašen kao zajednički! Taj zakon normira u najvećem dielu samo zajedničke stvari, odnosi se ne samo na autonomne ugarske, nego i na zajedničke činovnike i radi o povišenju njihovih beriva. Pri tom je zakonodavac, da bude imao jedan zakon, metnuo medju zajedničke ustanove u ova četiri paragrafa autonomne ugarske ustanove (Glas na lievici: To nije

smio učiniti.) O tom bi se mogli prepirati je li to smio učiniti ili nije, ali ne smijete kazati, da su time okrnjena prava Hrvatske, što je metnuta u zakon o povišici plaće zajedničkih činovnika i ona dotacija za županijske jurisdikcije. Za to nas ne smijete pred narodom, koji ne će čitati ovaj zakonski članak, proglasiti izdajicama narodnih prava, ljudima, koji narodna prava ne branimo, nego ih dajemo kršiti (Na desnici: Živio! Tako je!) To se ne smije učiniti, nego se mora narodu točno predložiti, o čemu se radi i što su njegovi zastupnici učinili. Onaj, koji je čitao govor gosp. zastupnika garčinskoga, nije mogao doći do drugog rezultata, nego do toga, da prodajemo narodna prava. Proti tomu moramo mi ustati u ovom vis. saboru, da narod vidi i da sazna, kako je i o čem se radi.

„Ovdje imadete — veli g. zastupnik garčinski — u tom zakonskom članku šemu, kako su županijski činovnici uvršteni u razne Rangsklasse, jer ovaj zakon određuje sasvim točno glede toga“. Meni se čini, gospodo,

da ili gosp. narodni zastupnik nije pomno čitao ovoga zakona, ili ga ja nisam shvatio i razumio.

Evo, gospodo, ovdje je ovaj Sbornik i ovdje je Prilog A. zakonu, izkaz plaćevnih razreda državnih činovnika. O županijskim jurisdikcijama tu nema govora. Onda je tude evo drugi izkaz kao prilog B. Plaće i stanarine u plaćevni razred V., VI., VII., VIII., IX., X. i XI. uvrštenih činovnika. Napokon je kao prilog C. izkaz onih svota, koje će se polag zakona županijam za njihove izdatke upravne, sirotinjske i tutorstvene oblasti iz državne blagajne svake godine izručivati.

Samo ovaj izkaz C. odnosi se na županijske jurisdikcije; ali tu su navedene samo svote, što ih pojedine županije dobivaju, a o plaćevnih šemah različitih rangsklasa činovnika nema govora. Gdje je gosp. narodni zastupnik garčinski ove šeme našao, ja ne znam.

„Ovaj zakon“, veli gosp. zastupnik garčinski, u velikom svom obsegu uređuje

strogo autonomne magjarske stvari. — Koliki obseg toga zakona uređjuje strogo autonomne magjarske stvari, ja sam vam, gospodo, pokazao, pročitavši dotične ustanove. Od 27 paragrafa samo četiri normiraju autonomne magjarske stvari, a svim drugim paragrafima uređjuju se zajedničke stvari, naime odnošaji zajedničkih činovnika.

Pita onda g. garčinski zastupnik emfatično: Da li ovakav zakon može nas u Hrvatskoj vezati? Može li se smatrati za Hrvatsku pravnovaljanim? (Čita): „Da, sa bajonetima možete sve učiniti, a je li to pravo, to je druga stvar. Bajonete prestaju, a pravo je, što ostaje. Hiljadu godina nepravde ne čini ni jednu pravde; hiljadu dana nepravde, što vi činite proti hrvatskom narodu, ne čini ni jedan dan pravde“.

Evo, vis. sabore, užasne nepravde, nanesene hrvatskom narodu tim, što su poboljšane plaće zajedničkim činovnicima, dakle i našoj vlastitoj djeci, koja kao zajednički činovnici u Hrvatskoj služe kod zajedničkih ureda. Ova naša djeca liepo bi

se zahvalila g. zastupniku, kad ovaj zakon ne bi bio stupio u kriepest u Hrvatskoj radi toga, jer su u njem sadržane ustanove, polag kojih se daje županijskim jurisdikcijama za nekoliko stotina tisuća forinti veća dotacija od države. Evo to je tako užasna nepravda, koju nam ovaj zakon nânosi, da ga treba bajonetama u Hrvatskoj provadjati, — popravlja se i poboljšava plaća zajedničkih činovnika u Hrvatskoj! Treba bajoneta, jer zajednički činovnici prvoga ne će ići da dižu neznatnu povišicu svoje kravovo zaslužene plaće.

Nadalje veli g. zastupnik: „Poglavje četvrto zak. članka IV. govori o poboljšanju beriva činovničkog, pomoćnog, manipulacionalnog i podvorničkog osoblja županijskih jurisdikcija. Evo ovdje ovo poglavje debelo štampano. Vi niste niti gledali, gospodo moja, što vam se predložilo na zajedničkom saboru, ali kvite svakoga prvoga nosite tamo na podpis, to niste zaboravili“.

Evo, gospodo, protiv čega ja najsvečanije ustajem. Evo to je ono, što me se

bolno doimlje, kad to slušam iz usta gosp. zastupnika garčinskoga. Ja sam od njega bio vičan, da vojuje s razlozima, a ne s ovakovim inzultima.

Visoki sabore, kamo ćemo doći, ako budemo ovako vojevali jedan proti drugomu? U ostalom, što čine hrvatski zastupnici na zajedničkom saboru, kad primaju svoje dnevnice? Ništa drugo, nego vrše svoje pravo, koje im zakon daje, upravo tako, kao što ga vrši g. zastupnik garčinski, kad prvoga na kvitu prima dnevnicu, što ga po zakonu idu kao zastupnika na hrvatskom saboru. Pa je li mu ikada itko to predbacio? Je li ikada i jedan govornik s ove strane ustao i kazao: Vi, gospodine, zastupniče, idete prvoga s kvitom po dnevnicu, koje vas po zakonu idu? Nije! A kako dolazi g. zast. garčinski do toga, da zastupnicima na zajedničkom saboru predbacuje, da primaju ono, što ih po zakonu ide, što im po zakonu pripada, na što su ovlašteni? — Od čega ćemo učiniti ovisnim nagradu zastupnika za onaj njegov posao, za njegov trud,

koji po zakonu sastoji u zastupanju naroda, bilo na autonomnom hrvatskom, bilo na zajedničkom saboru? Zar od veličine govora? Zar od vrijednosti govora? Zar od svagdanjega neprestanoga prisustvovanja sjednicama? Kamo će dovesti ovakav postupak? Ja držim, da za narodnoga zastupnika nije pristojno — ne znam blažega izraza — (Na desnici: Odobravanje.), da s takovim argumentima vojuje proti svomu političkom protivniku. — Medjutim, hvala bogu, da se ovoj strani visoke kuće ne može ništa drugo predbaciti, nego da za vršenje svoje dužnosti uzimlju nagradu, koja im po zakonu pripada. (Zast. Stevo Popović Vasin: To nije nagrada, nego naknada za izdatke!) Ali, gospodo, na svaki je način karakteristično, što je ovu osvadu, koju je dobio g. zastupnik garčinski zastupnicima na zajedničkom saboru, vrlo poštovana oporba popratila sa živio! i s pljeskom. Ovo se, kako rekoh, mene tako bolno dojmilo, da je ovo poglavito razlog, što sam danas u ovom predmetu uzeo rieč. Jer ja držim,

gospodo, da ne koristimo stvari, ako na ovakav način jedan proti drugom vojujemo. Vojujmo s razlozima, a ne s ovakvim primjetbama, ne s ovakovim osvađama!

„U ovom zak. članku IV. od g. 1893.“ veli g. zastupnik garčinski, „počinjen je od vas, gospodo moja, prvi grieh u ovom predmetu, a ne znam, koji od onih grieha, što ste ih vi počinili na tielu mukotrpnog hrvatskog naroda, čija ste prava dužni braniti“. Ako su svi naši griesi, počinjeni na hrvatskom narodu, tako težki, kao ovaj, lako ćemo ih okažati i za njih lako dobiti odriješnje.

Tim bih ja bio, vis. sabore, sa vrlo poštovanim g. nar. zastupnikom garčinskim svršio.

Morao bih se sada sa nekoliko rieči svratiti na govor g. nar. zastupnika krapinskoga, ali moram priznati, da mi je to vanredno teško. Vanredno mi je teško, jer on ne vojuje s razlozima: on vojuje s napadajima, koje napadaje zaodieva u takovu formu, da ga ja ne mogu slijediti.

Gosp. zastupnik krapinski se je odmah na početku svoga govora potužio na g. zast. prvog kotara zagrebačkog, što mu je kazao, da iz njega govori demonska mržnja. Ja mislim, da je tima riečima do lično karakterisan zadnji govor g. zast. krapinskoga. Demonska mržnja govori iz njega, kad govori proti glavaru zemlje preuzvišenomu g. banu; demonska mržnja govori iz njega, kad govori protiv zemaljske vlade; demonska mržnja govori iz njega, kad govori protiv upravnih organa, za koje ne smaže dosta pogrda; a najžalostnije je, vis. sabore, što demonska mržnja govori iz njega i onda, kad govori proti saveznom narodu ugarskomu, najžalostnije radi toga, jer time zavodi narod hrvatski na mržnju i na prezir protiv saveznog ugarskog naroda, zavodi ga i potiče, da toj svojoj mržnji dade i faktičnog oduška.

Kad govorimo s ovog mjesta, kamo nas je narod poslao, kad govorimo s ovoga mjesta, od kuda dopire glas naš do zadnje kolibice hrvatskog seljaka, ja mislim, da je

dužnost naša, da pazimo na svaku rieč, da pazimo na svaku misao (Zast. Stevo Kutuzović: I da istinu govorimo!), i da ništa ne uztvrdimo, šta ne možemo dokazati, — da ništa i nikada drugo ne govorimo, nego istinu! A je li istina ono, što je i kako je ovdje g. zast. krapinski kazao, prepuštam vama, da prosudite, a prepuštam i celomu narodu, da prosudi.

Ja ću vas upozoriti samo na nekoliko najbيرانijih mjesta njegova govora (Čita):

„Zato prva i glavna zadaća hrvatskoga naroda, prva i glavna, najpreča, najelemenarnija i najsvetija dužnost, koju mora uvijek i uvijek imati pred očima svaki pravi i pošten Hrvat, jest ta, da odstrani tudju ruku, koja grabi i otimlje njegovo blago i bogatstvo.“

Visoki sabore! Tko otimlje blago i bogatstvo hrvatskoga naroda? Ne znači li to narod bez dokaza, bez svake stvarne podloge poticati na mržnju i prezir protiv saveznoga naroda? Ne znači li to narod poticati na odpor protiv njega?

Nadalje, kaže g. nar. zast. krapinski (čita): „Ja dajem pravo onima, koji meni spočitavaju u današnjima prilikama političke osvete, u današnjim prilikama najgrubijeg bezzakonja i nasilja, u današnjim prilikama tužne i unesrećene hrvatske domovine naše, koji meni spočitavaju preveliku smjelost.“ Evo ovako govori g. zast. krapinski, da su današnje prilike — prilike najgrubijeg bezzakonja i nasilja, a ipak se ne podvrgava trudu, da činjenicama podkripi ovu osvađu. Ne!

Njemu je dosta, da baci u narod krlatu rieč, da je danas nasilje, bezzakonje na dnevnom redu, pa da iz toga izvede svoje zaključke. Za činjenice se on ne brine, za dokaze takodjer ne. Njemu je dosta podvala, njemu je dosta tvrdnja, pa je on postao smjel političar. (Čita): „Njczina bjesnoća kaže g. zastupnik,“ radi se ovdje o jednoj prisposodbi s bujicom — „nije više ni iz daleka tako pogibeljna. Isto tako je i nasilje naših krvnih neprijatelja, isto tako je i nasilje naših krvnih tlačitelja i otimača nape-

reno protiv nas.“ — Evo, gospodo, krasnoga mirisavoga cvieća g. zastupnika krapinskoga, koji vrši svoju patriotsku dužnost, nazivajući naš savezni narod magjarski našim krvnim tlačiteljima, neprijateljima i otimačima. (Čita): „Za to se moramo svi skupa složiti na junački i željezni gvozdeni odpor protiv naših krvnih neprijatelja, protiv naših krvnih tlačitelja i otimača.“

Evo gospodo, Nije li ovo izazivanje na odpor? Nije li ovo izazivanje na bunu golorukoga siromašnoga naroda, koji bi nastradao, kad bi se — nedaj Bože — dao zavesti ovim riečima g. zastupnika krapinskoga. Jer organi državne vlasti moraju u svakoj uređenoj državi, dakle i kod nas ustati protiv onoga, koji se pobuni, pa bi tako siromašni, zavedeni narod nastradao, dok bi intelektualni začetnik ovakove pobune mirno sjedio u svojim odajama — ne bi ga pogodila ruka pravde, već bi ondje čekao, dok ga vječni sudac ne pozove na odgovornost radi ovakvoga teškoga grieha. (Na desnici: Živio! — Tako je!)

Visoki sabore; Za ove rieči g. zastupnika, koje ću konačno priobćiti visokomu saboru, ja nemam rieči, da ih dolično karakterišem on veli. (Čita): „Učeni ljudi, profesori narodne ekonomije, narodnog gospodarstva kazivaju i uče, da ona država, koja ne daje za porez nikakove sigurnosti, da je ona država, gdje je porez ekonomički gubitak, da je ona država — država razbojnička“. —

Kako rekoh, ne smažem rieči, da karakterizujem ovakovo postupanje, ovakav govor jednoga narodnoga zastupnika. A prije, gospodo, nego je sve to kazao u ovom vis. saboru, znajući, da će to govoriti pod plaštem imuniteta i da mu se ne će i ne može radi toga ništa dogoditi, jer ga štiti postojeći zakon, na koji je on — kao i na zakonito stanje ove zemlje — pun poruga, uztvrdio je, da je osoba svakog oporbenog govornika u ovoj visokoj sabornici ugrožena. Je li tko, gospodo, u ovom saboru ugrozio osobu gosp. zastupnika; je li se tko ogriješio proti njegovu osobnomu integritetu?!

Ne znači li to zavadjati neuki narod, kad pripovieda, da je ugrožen njegov život. Ne izgleda li to, kao da se kuje neka tajna urota proti njegovom životu, o kojoj javnost ništa ne zna, kad narodni zastupnik kaže, da se ugrožava njegov život, dok vrši dužnosti narodnog zastupnika, a ne kaže čime i kako?

Visoki sabore! Da mi se ne kaže i da sam sebi ne budem mogao predbaciti, da sam svoj današnji govor svršio, a da nisam ništa pozitivnog uradio, nego što sam nastojao, da suzbijem neopravdane napadaje s protivne strane na narodnu stranku, na njezino djelovanje, dakle i na djelovanje moje vlastito, hoću da i sa svoje strane pripomognem, koliko znam i mogu, izgradjenju sgrade našega autonomnoga života.

Ja pozdravljam s veseljem govor narodnog zastupnika novigradskoga. Upravo sam se radovao, kad sam ga slušao, jer je govorio stvarno. Ovakovi govori bezuvjetno koriste. Kad bi ja taj govor imao danas u

cjelosti, kaošto ga ne imam, u stenografskom zapisniku, ja bi se vrlo rado na nj osvrnuo. Ali sam uvjeren, da će se govornici s naše strane iza mene s veseljem osvrnuti na njegove navode i dokazati u koliko su opravdani, u koliko oni zaista stoje. Ja ću se osvrnuti samo na njegove navode glede izseljivanja našeg naroda. Za izseljivanje našega naroda krivi novigradski zastupnik i vladu, jer da ne čini sve, što bi morala, da narod bude mogao kod kuće ostati, pošto da se seli samo onaj, komu kod kuće ne ide dobro. Ergo, što se naš narod izseljuje, dokazom je, da mu je kod kuće zlo, a što mu je kod kuće zlo, da je krivnja i na vladi.

Ja držim, da imade razloga izseljivanju sva sila, da ima razloga izseljivanju u prilikama zemlje ili stanovitog kraja, iz kojega se narod izseljuje, da je razlog izseljivanju i umnažanje pučanstva, a usljed toga i dieljenje nepokretnog posjeda, na kom narod živi, na tako malene čestice, da ne može više, da prehrani na njem sebe i svoje

obitelji, da je usljed toga razlogom izseljivanju sila, koja ga nagoni, da si nadje drugdje uvjete egzistencije, koje si u svom vlastitom selu na svom gruntu ne može da nadje. Ja držim, da je izseljivanju u Americu razlogom i to, što doznaje narod, da je tamo ovaj ili onaj — ne Mihanović, nego onaj iz njegova kraja — zaslužio toliko novaca i poslao kući, koliko on ne može kod kuće ni zaslužiti, ni privriediti.

Jasno je, da tu vlada ne može ništa učiniti, nego jedino narod uputiti, da niti u Americi ne teče med i mlieko, da nije niti tamo tako sjajno, kako se pripovieda. Ako narod ne će da sluša, ne može ga vlada silom kod kuće pridržati. Sam odlazak od kuće na zaradu u svijet nije zlo. To znamo svi, a vidimo iz toga, što odlaze u svijet i Niemci i Englezi, za koje ne će nitko reći, da su narodi, koji ekonomski nazaduju. Kuda se god okrenete, naći ćete Niemce, gdje u inozemstvu na svim poljima privrede nastoje, da si zasluže, čega kod kuće nisu mogli. To nije, kako znate, ni malo na

štetu Njemačkoj, nego je naprotiv njezin eksport i trgovinu vanredno podpomoglo.

Ja ću se ograničiti na kraj, koji mi je najbolje poznat, Primorje — odkud sam rodom, te čije prilike poznam iz vlastitoga opažanja. U Primorju se do najnovijega doba o izseljivanju nije moglo ni govoriti, kao što se danas ne može govoriti o izseljivanju bar polovice — dapače triju četvrtina — onih, koji dobivaju putnice za inozemstvo. Oni ljudi odlaze u svijet na zaradu i šalju prištedjeni novac kući. Tko šalje novac kući, taj će se kući vratiti, taj se nije izselio. One brojke, koje je novigradski zastupnik dao glede onih, koji su otišli iz zagrebačke županije i poslali toliko hiljada kući, najbolji su dokaz, da se oni nisu izselili, nego na zaradu otišli i da će se vratiti kući. Tako su Primorci odlazili uvijek na zaradu i morali su odlaziti, jer u Primorju, na svom vlastitom tlu, na onom kamenu, ne mogu zaraditi toliko, koliko bi im potrebno bilo, da prehrane sebe i obitelj. Slali su novaca uvijek kući, da prehrane

obitelj i prištede što god za svoju starost. Faktum je, da je i u Primorju pravo izse-ljivanje nedavno započelo, da Primorac da-nas uzme sobom ženu, i ode u Ameriku. Taj više ne šalje novaca kući, taj je izgub-ljen za Hrvatsku. A zašto je započelo izse-ljivanje? Razlog je tomu u Primorju filo-ksera. Odkako je tamo zavladała filoksera, od onda ne vrijedi ono zemljište ništa, a jedino, što je u Primorju rodilo, bilo je vino. Došla filoksera, nestalo vinograda, pak Pri-morac mora da se seli, jer je prije, kad je poslao iz svijeta novac kući, kupio si za taj novac mali vinograd, od čega je onda u starosti živio. Danas ne će, da kupi vino-grada ni za ništa, jer ne može, da od pri-hoda vinograda živi, kad se povrati kući, pak mu ne preostaje, nego da uzme ženu sobom i ode u svijet, od kuda ga više kući nema.

Eto, gospodo, kako bi se u onom kraju izse-ljivanje zapriečiti moglo na sasvim jednostavan način, da se onaj narod poduči u regeneraciji, jer on ne zna regenerirat

s američkom lozom, što mu se odavle šalje, a on s njom ni ne može regenerirati svoga vinograda, jer ta loza ne uspieva na pri-morskom kamenitom tlu. On nema pouz-danja u regeneraciju vinograda, radi čega uzme obitelj i ode u svijet, te tako u onim krajevima, odkada je filoksera nastupila, populacija mjesto da raste, pada.

Kako rekoh, ovo se daje sanirati na sasvim jednostavan način, na ime tako, da se onomu narodu napravi ložnjak, da mu se daje jedan učitelj, — što vrlo malo košta, — koji će ga podučavati. Taj će narod i kupovati lozu, kad bude imao učitelja, koji će ga podučavati u regeneraciji vinograda. S toga molim visoku kr. zem. vladu, da čim prije napravi ondje ložnjak i namjesti vrstna učitelja, jer se inače ne može pomoći onomu narodu.

Kada sam već, visoki sabore, kod primorskoga pučanstva, još mi je nešto dužnost da spomenem. Onaj tamošnji naš narod obskrbljivao je pomorskim kapeta-nima sve naše brodove, a išli su oni s bro-

dovima i pod stranim zastavama, te su uvijek bili hrvatskomu imenu na čast i diku, jer su u neustrašivosti i u vanredno dobrom manevriranju s brodom mogli se natjecati s najboljim kapetanima svijeta.

Za doba moje mladosti bilo je dovoljno za kapetana, da je svršio 4 normalna razreda, pak je išao po moru do svoje 18. godine, a onda učio kod kuće nekoliko mjeseci i učinio izpit za podkapetana, za tim išao opet nekoliko godina po moru i načinio onda izpit za kapetana, i naobrazba njegova bila je gotova. Danas pak traži se 8 razreda nautičke škole, zatim izpit za podkapetana i poslije 2 godine putovanja po moru izpit za kapetana. (Zast. dr. Franjo Vrbanić: I poznavanje magjarskoga jezika. Prigovori na desnici: Glasovi: Ne.). Ne traži se. Ja znam, da se ne traži, nego se traži znanje talijanskoga jezika, a taj znadu svi.

Nu što je našem Primorcu nemoguće? Nemoguće mu je svršiti 8 razreda nautičke škole. A zašto? Zato, jer je tako

siromašan, da on nije kadar iz okolišnih sela ići osam godina u bakarsku nautičku školu. Ja znam, gdje je jedan dječak iz moga rodnoga mjesta, iz Praputnjaka, išao kroz 4 godine u nautičku školu, i bio je prve godine odličan djak, ali mu je po malo snaga fizička tako smalaksala usljed slabe hrane i napornoga duševnog rada, da je postao anemičan i nije mogao dalje napredovati. Uz onu vanredno slabu hranu, kakovom se hrani naš Primorac, nisu djeca kadra ići u Bakar u nautičku školu učiti iz onih obližnjih mjesta, iz Praputnjaka, iz Kostrene sv. Barbare i sv. Lucije, iz sv. Kuzme i drugih. Tako mora da opada sve više broj slušača nautičke škole i ako visoka vlada brzo ne pomogne, mora da dodje do toga, da ne ćemo imati dovoljno pomorskih kapetana.

S toga je po mom mnijenju neobhodno nužno, da se osnuje internat kod bakarske nautičke škole, jer je to jedini način, kako ćemo doći do dovoljnog broja valjanih pomorskih kapetana, kao što su prije bili.

Visoki sabore! Još mi je na jedno svratiti pozornost visoke vlade, a to je na tumačenje §. 55. zadružnog zakona, kako ga tumači visoka vlada u svojoj normativnoj rješitbi od 12. studena 1898. br. 63.718 ex 1897. Ovo je pitanje od velike važnosti i kad ne bi bio do sada zlorabio dobrotu i uztrpljivost ove visoke kuće, ja bih se s tim pitanjem pobliže zabavio, ali ovako ću se samo letimice osvrnuti na nj i upozoriti visoku vladu na to, da je ustanova §. 55. zadr. zakona nuždna reforme i to što skorije reforme.

Po priznanju i shvaćanju svih stručnjaka u zadružnih pitanjih, po nazoru Ivićevom u njegovoj brošuri „Die Hauscommunio-nen“, po shvaćanju Utješenovićeve u njegovoj knjizi „Die Hauscommunio-nen“, po mnijenju profesora dr. Fr. J. Spevca, po shvaćanju Milana Rojca, po shvaćanju kr. stola sedmorice u njegovoj rješitbi od god. 1882. i po shvaćanju najboljeg poznavaoa našega običajnoga prava dra. V. Bogišića, zadruga nije juristička osoba, imetak za-

družni jest imetak zadrugara, imetak obiteljski. To je napose liepo dokazao Bogišić u svojoj franczkoj knjizi „De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates“, ne samo za zadrugu u pravom smislu rieči, nego i za t. zv. inokostinu, to jest onu zadrugu, koja sastoji samo iz jedne obitelji. I tu su članovi njeni suvlasnici i tu je imetak obiteljski. Ja mislim, da i svaki nas znade, da je takovo shvaćanje i samih zadrugara. Ja to znam, iz svoje kuće, a znam to i iz svog uredovanja kao sudac, gdje mi je vrlo često došao seljak iz okolice zagrebačke s molbom: „Gospodine, hoćemo se djeliti, dajte nas podjelite“. Pitam ga, „jeste li u zadruzi?“ — „Nismo, ja bih se s ocem podielio, jer se ne slažemo“. I ja nisam mogao seljaku našem dokazati, da je to imetak očev i da se on s ocem po zakonu ne može dieliti. Toga mu ne može nitko dokazati, jer od pamtievieka postoji u narodu uvjerenje, da je to imetak obiteljski, a ne predstavnika obitelji.

Vidite, visoki sabore, ovako su shvaćali stvar i organički zakoni krajiški od god. 1807. i 1850., ni jedan ni drugi nije pravio razlike između inokosne zadruge i zadruge od više obitelji. Sad, visoki sabore, inokosnom postaje zadruga onim momentom, kad spadne na jednu obitelj. Shvaćanje vis. vlade kod ove normativne naredbe od 1898. jest, da je otac ovlašten bez pitanja vlastite djece prenieti dati svaki dan zemljište zadržno na se, na svoju vlastitu osobu. Tim je prestala zadruga i on postao individualni vlasnik svega zemljišta. Što se događa odatle?

Ja ću navesti jedan slučaj iz svog izbornog kotara, što su mi ga kano istinit i autentičan zajamčili ljudi čestiti, u koje se ja mogu pouzdati. Ljudi, koji stoje izvan ove zadruge, a ne samo članovi zadruge.

Otac je ostao u zadrugi sa dva sina: jedan ima ženu, a nema djece, a drugi ima ženu i šestero djece. Snaha odnosno žena onoga sina, koji nema djece, podbada neprestano svekra, neka prepíše zadrugu na se i odtjera sina sa šestero djece na polje.

I sbilja, vis. sabore, otac traži, da se svojstvo zadruge briše i imetak prenese na njega. A posljedica će biti, da će ovoga siromaka čovjeka, koji sa šestero djece živi u zadrugi, otac baciti na polje. Što će taj čovjek u svojoj sdvojnosti onda napraviti, ne znam, ali na svaki način dobro ne će biti.

Zanimljivo je u ovom slučaju i to, što dokazuje, da je moj nazor opravdan i osnovan, da je ovaj sin, koga otac hoće da baci iz posjeda, bio gospodarom zadruge. Sada molim vas, kakav će pojam imati taj sin o toj zakonskoj ustanovi, koja određuje, da je moći njega, koji je bio najnapredniji i najbolji u zadrugi, baciti napolje, i napraviti vlasnikom zadržnog posjeda oca, koji nije bio vriedan, da upravlja zadrugom. (Zast. Stevo Kutuzović: Mi smo tomu svemu krivi).

Na svaki način, vis. sabore, ovo je dokaz, da je ova ustanova zadržnog zakona potrebna reforme, i da se ima ta reforma kretati u onom pravcu, koji je pravac

označen u naravi zadruga i u shvaćanju stoljetnom našega naroda, t. j., da to nije imetak glave obitelji, nego, da je to imetak obiteljski, imetak obiteljskih članova i da se u slučaju razriešenja zadruga moraju pitati članovi obitelji, da oni zaključče, ima li prestat i zadruga ili ne.

Ja držim, da sam dovoljno zlorabio strpljivost visoke kuće i svršavam s time, da ću glasovati za proračun. (Na desnici: Burni Živio !)

